

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PROF. DR. BHAEDDİN ÖGEL'E
ARMAĞAN

SAYI : 4

YIL : 1990

İBN HACER - AYNİ ÇATIŞMASININ BUHARİ ŞERHLERİNDEKİ TEZAHÜRÜ (*)

— II —

Doç. Dr. Talat SAKALLI**

İbn Hacer Aynî'nin itiraz ve tenkidlerine cevap verirken, bazen öyle bir durumda kalır ki, tenkidin niçin yapıldığını anlayamaz, orada tenkid edilecek ve cevap verilecek bir mesele göremediğini söylemek zorunda kalır (1). Buna karşılık Aynî de İbn Hacer'in bir başkasına yaptığı bazı tenkidleri (2) anlayamaz ve kendisine «bu itirazı geçerli değildir; bu tenkidin sebebini açıklasaydı kendisine cevap verilebilirdi» diyerek tafsilat ister (3). İbn Hacer de, Feth'de yaptığı muhtasar itirazını İntikad'da biraz daha tafsilatla izah eder (4).

Bu çatışmalar arasında İbn Hacer ile Aynî'nin birbirlerini tenakuza düşmekle itham ettiklerine de şahid oluyoruz. Mesela «Elbisede Tükruk, Balgam ve Benzerleri» (5) konulu babda İbn Hacer, söz konusu meselenin taharet kitabında yer almasını, tercemede sayılan şeylerin suya karışmış olmaları da, suyu pisleyemeyeceği (necis yapmayacağı) meselesiyle izaha çalışır (6). Aynî bu ifadeleri naklettikten sonra şöyle der: «Bu bab elbiseye bulaşan balgamın hükmü konusundadır. Buharî'nin bu babı kendisinden önceki babdan sonra getirmesinin sebebi, elbiseye bulaşan balgamın hükmünü açıklamak istemesindedir. Yoksa her iki babda da su kelimesi bile zikredilmiş değildir. Evet, şurası da doğrudur: Balgam bulaştığı elbiseyi ifsad etmediği gibi, suyu da ifsad etmez» (7). İbn Hacer de «inkar ettiğini itiraf etti, elhamdülillah» diyerek (8) bu itiraza adeta sevinir. Halbuki Aynî burada İbn Hacer'i bab tertibini izahı dolayısıyla tenkid etmiştir. Yoksa aradaki ihtilaf balgamın suyu kirletip kirletmediği konusunda değildir.

(*) Bu makalenin birinci bölümü E. Ü. Sosyal Bil. Enst. Der Sayı : 3, (1989) yayımlanmıştır.

(**) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İbn Hacer daha başka yerlerde de, çeşitli sebeplerle bu tür iddialarda bulunur. Kendisinin söylediğini (9), Aynî'nin reddedeceğim zannıyla ikrar ettiğini (10) açıklar (11). Aynı şekilde bir başka izah dolayısıyla, Aynî'nin (12) «onun söylediği şeyi ben de söylemişim» diyerek cevap verir (13).

Zaman zaman İbn Hacer, Aynî'nin itiraz veya tenkidlerini sırf laf olsun diye yapılan bir nevi mugalata olarak kabul eder (14). Gerçi Aynî'nin yer yer İbn Hacer'i yanlış anladığı ve yanlış anlayarak tenkide kalkıştığı yerler olmuştur. Mesela, «Hayız nasıl başladı?» (15) babında yer alan, Hz. Peygamber'in «Hâzâ şey'ün ketebehüllahü» şeklindeki ifadesinde İbn Hacer, Buharî'nin bu tarıkiyle, bir sonra gelen Hz. Aişe hadisine işaret ettiğini, fakat buradaki lafzın «Hâzâ emrun...» şeklinde olduğunu, 5-6 bab sonra gelen bir hadiste de «şey'ün» lafzı ile vasledildiğini anlatır (16). Aynî bu açıklamanın doğru olmadığını söyledikten sonra, bilakis Hz. Peygamber'in «Hâzâ şey'ün...» lafzıyla hayza işaret ettiğini, sonraki hadiste «şey'ün» lafzının da aynı minval üzere mütalaa edilmesi gerektiğini savunur. İşaretin hayza aid olduğunu söyler. Arkasından da bu konuda İbn Hacer'in hata yaptığına işaret eder (17).

İbn Hacer, Aynî'nin düştüğü hatayı tesbit ederek, gereken cevabı derhal şöyle verir: «Aynî, Feth'deki ifademden «yüşüru» fiilinin failini Hz. Peygamber olduğunu zannetti. Sonrada bu anlayışını reddetmek için çok acele etti. Halbuki benim kasdım bu değildi. Feth'deki bu cümlede «yüşüru» fiilinin faili Buharî'den başkası değildir. Fakat en son cümledeki aynı fiilin faili Hz. Peygamber; işaret edilenin ise hayız olduğunda şüphe yoktur» (18).

Görüldüğü gibi parentez, noktalama... gibi imla işaretlerinin o devinde kullanılmaması, Aynî'yi böyle bir duruma düşürmüştür. Aynı paragrafta yer alan aynı fiilin failini, Aynî belki de acele ile veya yukarıda İbn Hacer'in de dediği gibi «tenkid aşkıyle» yanlış anlamış ve itiraz etmiştir.

İbn Hacer Aynî'nin bütün itirazlarına cevap vermemiştir. Yukarıda da misallerini verdiğimiz gibi, ya can alıcı noktaları tesbit etmiş ya da ihtimalli konulara ağırlık vermiştir (19). Buna mukabil İbn Hacer bazı konularda, özellikle de nüsha farklılıklarının olabileceğini öne sürerek, bazı hatalarının hata olduğunu

itiraf etmek zorunda kalmıştır. Burada hemen şunu ilave edelim: Bu tür itirafların sayısı oldukça mahduttur. Bu itirafları şöylece sıralayabiliriz :

Henek Gavzesi babında (20) İbn Ömer hadisi: «Ben Uhud Günü (14) yaşında idim. Bana savaşmam için Hz. Peygamber izin vermedi.» İbn Hacer burada Kirmanî'yi tenkid ederek şöyle der: «Kirmanî buradaki son kelimenin (icâze) kelimesinden türediğini bunun da enfal manasına geldiğini, dolayısıyla, İbn Ömer'e ganimetten pay verilmediğinin anlaşıldığını söyledi». Bunun arkasından, bu iddianın, Henek Gazvesinde ganimet alınmadığını hatırlatarak tutarsızlığını anlatır (21). Aynı bu iddiaya karşılık, «Kirmanî'nin şerhine baktım (22). Söz konusu kelime (enfâl) değil», «el-İnfaz»dır der (23). Bunun üzerine İbn Hacer «böyle ise itiraz yoktur», diyerek mukabelede bulur (24).

İbn Hacer bir hadisdeki iki kelimeyi (25) tefsir ederken, «denilir ki, o ikisi Amâlika kavminden bir kadınıle erkeğin ismi olup, bilahere bunlara isim olarak verilmiştir»der (26). Aynı de bu cümlelerin İbnü'l-Kelbî'ye aid olduğunu açıklayarak İbn Hacer'i bir başkasına aid fikri kendime mal etmekle suçlamak ister (27). Bu itiraz üzerine İbn Hacer, «evet, bunları İbnü'l-Kelbî Kitabü'l-Büldân'da zikretti. Fakat ben burada sözü kısaltmak için böyle söyledim» (28) diyerek kendisini savunmaya çalışır.

(Sileh) (29) isimli ravinin adının okunuşu: İbn Hacer bu ravinin ismini «Sileh» şeklinde okuyup bu zatın «İbnü Züfer» isimli kişi olduğunu söyledikten sonra, «Umer veznindedir» der (30). Aynı bu açıklamalara da derhal itiraz ederek açıkca bunun doğru olamayacağını, «Züfer»in za'nın damme ve fa'nın fethasıyla okunduğunu; buna mukabil (Sile'nin) Ideh» vezninde geldiğini anlatır (31). İbn Hacer burada da, esasında bizzat kendi yazısında Aynı'nin dediği gibi yazdığını, fakat zühülde bulunmasının da mümkün olabileceğini ve cümleden bir şeylerin hazf olunmuş olabileceğini ileri sürerek mazeret arar (32). Burada her halde İbn Hacer Züfer kelimesinin veznini yanlışlıkla «Sileh» kelimesinin vezni diye izah etmiş olmalı. Aynı de bu hataya dikkat çekmiştir.

İbn Hacer şurada da nüsha farklılığın olabileceğini söyleyerek Aynı'ye cevap vermeye çalışır: «Bâbü'l-Ezânı Mesnâ mesnâ» (33): İbn Hacer Buhari'nin bu tercemesinin merfu bir hadisle

Ebu Davud'Tayalsî'nin (204/819) Mûsned'inde (mesnâ mesnâ) şeklinde, Ebu Davud (275/888), Neseî'nin (303Ġ915) ve İbn Hu-zeyme'nin (311/923) rivayetlerinde (merrateyni merrateyni) (34) olarak zikredildiğini açıklar (35).

Aynî ise bu tercemenin lafzının hadis lafzı ile aynı olmadığını, ancak hadislerin manasıyla benzerliğinin olduğunu söyleyin-ce (36), İbn Hacer «ben öyle zannediyorum ki, ele geçirdiği Fet-hu'l-Bârî nüshasından, Ebu Davud'dan Ebu Davud'a kadar olan satırlar düşmüş ve o da bu iki ismin benzerliğinden dolayı bu iki kelimeyi bir kelime zannetmiş ve kendisini yanlışlığa düşürmüştür. Halbu ki bir muhaddis «Ebu Davud» lafzını mutlak olarak zikrederse, bununla sadece Sünen sahibini kaseder. Bilhassa Neseî, Tirmizî (279Ġ892) gibi Sünen sahipleri ile birlikte zikre-dilirse durum daha da açıktır. Şayet muhaddis sünen sahibinin dışında birini kasederse, bu durumda söz konusu isimleri ayırt edici bir sıfatla birlikte kaydeder. İşte Aynî ilminin yetmediği böyle konularda tenkide kalkışır. Allah yardımcısıdır » (37).

(Vâ sükliyâh) kelimesi: İbn Hacer bu kelimeyi bu şekilde harekeleyerek, nedb bildiren bir kelime olduğunu söyler (38). Aynî buna da itirazla «böyle değildir, çünkü bu kelime ya masdar-dır, ki bu durumda «lam» meksur, «se» zamme olur, veya isim olur, ki bu durumda da «lam» meftuh, baş harfi de fetha olur» der (39). İbn Hacer kurtuluşu yine Aynî'nin elindeki nüshasın-dan bir şeylerin düşmüş olabileceğine sığınarak «bu şartlarda onun bu tenkidi yapması normaldir. Feth'in esas nüshasında ka-yıtlı olan, onun söylediğinin aynısıdır» der (40).

(Keffeh) kelimesi: İbn Hacer, İbn Battal (449/1057) Arab-ca'da (el-Keff) kelimesine te'nis he'sinin geldiği bilinmemekte-dir» demiştir.» Daha sonra da bu kelimenin el-Keff kelimesinin müennesi olduğunu açıklar (41). Aynî de «el-keffeh» keli-mesi nasıl «el-keff» kelimesinin müennesi olabilir? Zaten kelimenin kendisi müennestir» şeklinde karşı çıkar (42). İbn Hacer bu itiraz üzerine, önce «bak ve hayret et! cüm-leyi çarpıttı, sonra da itiraz etti» der. Fakat hemen ar-kasından da «bunun elindeki nüshadan kaynaklanması muh-temeldir. Tenkidini de bu hataya bina etmiştir. Benim asıl nüsh-am, benim burada söylediğimin aynısıdır. Durum böyle olunca, her hangi bir problem de söz konusu olamaz» der (43). Fethu'l-Bârî'nin elimizdeki nüshasında da konu Aynî'nin dediği gibi geç-mektedir.

İbn İshak'a atfedilen bir ta'lik: Buhârî İbn İshak'tan (151/768) bir talık nakleder (44). İbn Hacer megazî ve siyer kitaplarını taradığını ve İbn İshak'tan böyle bir rivayeti nakledeni bulamadığını ifade eder (45). Aynî bu iddia üzerine bir çok yerde tekrar ettiği gibi, «bu şahsın bu rivayeti her hangi bir yerde bulmamasını, Buhârî'nin de bulunmamasını, gerektirmez. Pekâlâ Buhârî, bunu söyleyenin görmediği bir kayna'ğa muttali olmuş olabilir. Çünkü bu imamın böyle konulardaki vukufiyeti, bu iddia sahibinininkinden daha çoktur. Onun vukufiyeti Buhârî'ninkine yaklaşamaz bile» diyerek (46) karşı çıkar. Fakat kendisi bir kaynak da göstermez. Tenkidinin yegane dayanağı Buhârî'nin geniş bilgisine olan güvenidir.

İbn Hacer bu itiraza cevaben, Aynî'yi anlayışa davet eder. Kasdedileni anlamadığını belirterek, kendisinin Buhârî'nin bu rivayetini reddetmek, gayesiyle bunları söylemediğini, sadece Sahih'deki ta'likleri vasletmeye çalıştığını anlatır. Bu sözlerdeki kasdının, söz konusu senedi Buhârî'nin kendi elindeki nüshasından, diğer câmilerden, müsnedlerden, hatta yaygın olan cüzlerden bile araştırdığını, fakat bulamadığını anlatmak olduğunu izaha çalışır. Arkasından da bu açıklamaları desteklemek için Feth'deki ibareleri naklederek Aynî'yi tenkide başlar. Aynî'nin kendisinden bir çok nakillerde bulunduğu halde, bunların hiç birini asıl sahibine nisbet etmediğini iddia eder. Bu suçlamalardan sonra, Aynî'nin kendisinin de hata ve unutmadan korunmuş olmayan bir kişi olduğuna işaretler, onun bu durumda olduğu halde, bir hataya rastladığı zaman, büyük bir hazine bulmuş gibi parladığını, coştüğünü, şimşek gibi çaktığını, karşısındakini kırıp, sık boğaz etmeye çalıştığını söyler. Onun bu konuda düştüğü hataların çoğu'nun ilk planda kendi görüşünden (rey) kaynaklandığını, fakat bu tenkidcinin kin, nefret ve kişiyi zor duruma düşürmek ve eksik bulma çabalarından dolayı gözünü hakikate kapatıp, körü körüne çalاکalem sağa sola dil uzattığını belirtir. Devamla, verdiği nimetten dolayı Allah'a devamlı hamd ettiğini, zira Aynî'nin tenkid ettiği bir çok konunun doğrusunun kendisinin açıkladığı gibi olduğunu anlatır (47).

Misallerde de görüldüğü gibi İbn Hacer bu tür itiraflarda daha çok, hatasını diğer konularla kamufle etmeye çalışır.

Burada şu konuya işaret edelim: Burada verdiğimiz ve bir kısmının itiraf olması bile şüpheli konulardan başka bir konuda İbn Hacer'in hatalarını itiraf ettiğine rastlayamadık.

Şimdi de iki şarihin karşılıklı olarak şerhleri ile ilgili iddialarını kaydedelim: Mesela İbn Hacer bir vesile ile «benim mülakî olduğum şarihlerden biri, Neseî'nin bu haberi tahric ettiği iddiasında bulunmuş, ama ben mezkur haberi bulamadım» der (48). Fakat İntikad'da söz konusu olan haberin bir kısmını Neseî'nin Süneninin menakıb kitabında bulduğunu açıklar (49). Fakat Aynî Feth'deki ifadelere itiraz ederek, şöyle der: «Şayet mülakî olduğu şarih Telvîh sahibi ise, bu yanlıştır. Zira o, söz konusu şarihe (Moğaltay .b. Kılıç) yetişememiştir. Çünkü söz konusu müellif 762/1361 de vefat etmiştir. Kendisi henüz bu tarihlerde dünyada değildi. Şayet kasdı Tavdîh sahibi (Ömer b. Ali b. Mülakkin (805/1402) ise bu şarih de, mezkur konuda Telvîh sahibine tabi olmuş ve aynı şeyleri söylemiştir. Eğer Kirmanî'yi kasdediyorsa, Kirmanî Mısır'a hiç girmemiştir. Bunu söyleyen kişi de onun memleketine hiç gitmemiştir. Ayrıca Kirmanî'de böyle bir iddia da mevcut değildir. Kaldı ki, onun bulamadım sözü, bir başkasının bulamamasını gerektirmez» (50). Görüldüğü gibi, Aynî bazı tarihî bilgiler vererek, İbn Hacer'i tenkid ederse de, İbn Hacer de, Kirmanî'nin Mısır'a girmediği iddiasını, Kirmanî'nin kendi şerhinin mukaddimesinden delillendirerek çürütür. Bu bilgilere göre Kirmanî Buharî'yi Ezher Camiin'de dinlediğini anlatmıştır (51).

Buna mukabil İbn Hacer de aynı konuda Aynî hakkında bazı ithamlarda bulunarak ondan intikamını alır: Aynî bir vesile ile «bütün şarihler zorlamalara baş vurdular» (52) deyince, İbn Hacer Aynî'nin şerhini yazmaya başladığında sadece Feth ve Kirmanî'nin şerhinden faydalandığını, ne Telvîh, ne de Tavdîh'a müracaat etmediğini açıklar. Sonra da her hangi bir masannıfa nisbet ettiği bütün bilgilerin, Buharî şarihlerinin ittifak ettiği konular olduğunu, yani kendisinin bir seçme ve temyiz yapmadığını, sadece, onlardan kesin olan bilgileri ve hakkında fazla bir şey söylenmeyecek konuları naklettiğini iddia eder. Sonra da üç şarihten sadece birine mülakî olduğunu açıklar (53).

Aynî'nin kaynaklarına baktığımızda bu iddianın doğru olup olmadığını tartışabiliriz. Fakat Aynî'nin şerhine başladığı sıralarda elinde sadece iki şerhin bulunduğu konusundaki İbn Hacer'in bu iddiası çok mühimdir. Aksine bir delil buluncaya kadar bu iddiayı -biraz ihtiyatla da olsa- nazar-ı dikkate almak zorundayız. Çünkü bizimle o devir arasına asırlar girmiş ve söz konusu bilgiler o devrin diğer bir alimi tarafından verilmektedir. Buna

karşılık aradaki rekabeti de gözden uzak tutmamamız gerekir. Zira Aynî de İbn Hacer hakkında aynı iddiaları biraz değişik bir üslupla ileri sürer. Kirmanî'nin şerhi olmasaydı, İbn Hacer'in, kendi şerhindeki hadisler hakkında hiç bir açıklama yapamayacağını ve tek bir adım dahi atamayacağını söylemekle kalmaz, Kirmanî'nin ilk defa aynı metodu kullandığını ve daha sonra da bu şârihin Kirmanî'den bir çok nisbetsiz nakillerle birlikte bu metodu eserine aktardığını iddia eder (54).

İşte bu sebeplerle bu iddiaların aradaki rakabetten kaynaklanma ihtimalini göz ardı etmemiz gerektiğini tekrar hatırlatalım.

Bu iki şârihin diğer şarihlerle olan münasebetleri ile ilgili olarak şu tartışmayı da misal olarak burada kaydedelim: «Hasan şöyle dedi: Annesi şefkatinden dolayı kişiyi yatsı namazı cemaatine gitmeyi yasaklarsa, ona itaat etmesin» (55). Buharî'nin bu ta'lıkını hiç bir şârihin vasledemediğini belirten İbn Hacer, kendisinin ise aynı eseri değil, fakat aynı manada bir mevzul eser bulunduğunu açıklayınca (56). Aynî bu eseri, sahalarında çok mahir olmalarına rağmen Tavdîh ve Telvîh müelliflerinin bile bulamadıklarını açıklayarak, İbn Hacer'in bu tesbitini sadece nakletmekle yetinir (57). İbn Hacer bu açıklama üzerine şunları söyler: «Bu şahıs, söz konusu nakilin sıhhatinden şüphe mi ediyor, yoksa başka bir kasdı mı var? anlıyamıyorum. Çünkü Moğaltay'ın ilminin genişliğini öne sürerek, onun adını şerhinde veya burada zikrettiği halde, sonra da mübhem olarak (Kâle ba'duhüm..) diyerek benim ifadelerimi nakletmiş, fakat rekabet duygusu benim açıklamalarımı kabul etmesine mani olmamış olsa gerekir. Çünkü kendi kitabında benim eserimden bir çok kere bahsettiği halde, ismini açıklamak şöyle dursun, buna niyet bile etmemiştir.» Bu açıklamaların akabinde insaf sahibini, Aynî'nin izah, istinbat ve belağatini öğrenmek için, bu haberin şerhindeki izahlarını düşünmeye davet eder (58).

Gerçekten Aynî, İbn Hacer'in ne ismini, ne de şerhinin ismini, hatta tesbit edebildiğimiz kadarıyla ne de bir başka eserini şerhinde zikretmemiştir. Sadece (Kâle ba'duhüm...) diyerek Feth'den nakiller yapmıştır. Aynî'nin isim vermemesini İbn Hacer, yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı gibi, aralarındaki rekabete bağlamıştır. Öbür taraftan Aynî'nin niçin böyle davrandığını, bizzat kendi ifadelerinden bulamadık. Halbuki İbn Hacer Ay-

ni'ye cevap verirken açık açık Aynî'nin ismini kaydetmekten çekinmemiştir. Aynî İbn Hacer'i tenkid ettiğini herkes bilsin diye aynı üslupla ve ifadelerini çoğunlukla hiç değiştirmeden almış, her nedense ismini zikretmemiştir.

Her ne olursa olsun, İbn Hacer Aynî'nin tenkidlerine fazla değer vermediği intibahı vermeye çalışmakta, daha çok kendi taraftarlarının ve öğrencilerinin, hatta şeyhlerinin övgülerine sevinerek mutluluk duymaktadır. Nitekim bu düşüncesini, eserini inceleyen çağının direkleri mesafesinde kabul ettiği şeyhlerinin eserini itimada şayan kabul ettiklerini hatırlatarak, «kendi topluluğumun benden razı olması bana yeter» demektedir (59).

İbn Hacer-Aynî arasında, Buharî şerhlerinde tezahür eden çatışma ve tartışmalara genel olarak, yani ana hatlarıyla bu şekilde değindikten sonra, şimdi de bu ihtilafın diğer belli başlı iki bölümünü kısaca ele alalım.

a— İntikal ve Nakil :

İki şarih arasında en önemli anlaşmazlık veya iddia konusu intihal iddiasını ilk defa Aynî yapmıştır. O, biraz yukarıda da bahsettiğimiz gibi, İbn Hacer'in eserini Kirmani'nin şerhinden (büyük çoğunlukla) intihal yaptığını, ondan aldığı konuları kendisine nisbet etmediğini iddia eder (60). Burada konu ile ilgili olan şu misali verelim: Buharî'nin «Müminin farkında olmadan amelinin boşa gitmesinden korkması» babında (61) yer alan, «Ben kadir gecesini haber vermek için çıktım» hadisiyle mutabakatını izah eden İbn Hacer'e (62) Aynî şöyle çıkışır: «Bu hayret edilecek bir durum! Kirmani'nin sözünü alıyor, sonra da bir başka şarihin bu konuda bir şey diyemediğini iddia ederek, o sözü kendisine nisbet ediyor! Halbuki bu sözler Kirmani'ye aittir (63). Fakat şüphe yok ki, az çok düşününebilen bir kişi şu izahın tatmin edici bir izah olmadığını anlayabilir.» Daha sonra hadis ile bab arasında bir münasebetin olmadığını söyler (64).

İbn Hacer ise verdiği cevapta, Kirmani'den intihal yaptığı iddiasının doğru olmadığını söyler. Çünkü kendisinin Kirmani'nin bir kısım fikirlerini alsa da, tamamını almadığını ve kendisinin de bazı tasarruflarda bulunarak, bir şeyler eklediğini anlatır. Daha sonra da bu konunun açıklığa kavuşmasını isteyenlerin Feth'in bu konu ile ilgili sayfelerini incelemeye davet eder. Sonra da Aynî'nin söylediği «başkasının da yapamadığı» iddiasının

doğru olmadığını, çünkü kendisinin «çoğunun bunu izah edemediği» şeklinde bir cümle kurduğunu ifade eder. Yine Aynî'nin **mütabakatı nefyetmesine, müsbit nâfiye mukaddemdir**» kaidesiyle mukabelede bulunur ve terceme ile hadis arasındaki münasebetin açık olduğunu söyleyerek, bunu izaha çalışır (65).

Görüldüğü gibi İbn Hacer intihali kabul etmekte, buna mukabil açıklamalarının tamamının intihal olduğu iddiasını reddetmektedir. Mutabakatın izahı konusunda da «müsbit nâfiye mukaddemdir» kaidesine sarılmaktadır. Halbuki burada, söz konusu kaidenin geçerli olabileceği kabul edilir mahiyette görünmemektedir. Zira bu kaide müşahhas şeylerin varlığı-yokluğu iddiasında söz konusu olabilir. Tamamen izah veya yoruma dayanan bir konuda bu kaideye sarılmak, insanı hataya sürükleyeceği açıktır.

Şu vereceğimiz misalde de İbn Hacer Kirmanî'den intihal yaptığını üstü kapalı olarak itiraf etmektedir: «İbn Ömer, Hz. Peygamber zamanında kadınlar ve erkekler beraber abdest alırlardı...» demiştir (66). İbn Hacer İbn Ömer'in sözünün umumiyet ifade ettiğini, fakat buradaki (er-ricâl) kelimesinde yer alan «elif-lâm'ın» cins için olduğunu, istiğrak için olmadığını söyler (67). Aynî de bu açıklamaların Kirmanî'den intihal olduğunu söyler (68). İbn Hacer de bu iddiaya şöyle cevap verir: «Kirmanî bu konuyu çok uzatmış. Ben ise bunu hülasa ettim. Sonra da onun görüşlerini tenkid ettim...» (69). Halbuki İbn Hacer burada Kirmanî'nin bütün sözlerini değil, sadece bir kısmını tenkid etmiştir.

Aynî İbn Hacer'i yine bir vesile ile Kirmanî'nin tefsirlerini intikal ederken tahrif yaptığını da iddia eder (70). İbn Hacer de bu suçlamaya muhtelif cevaplar vererek, kendini savunmaya çalışır (71). Konu ile ilgili misaller çoğaltılabilir.

Buraya kadar Aynî'nin İbn Hacer hakkındaki intihal ve nakil iddialarını aktarmaya çalıştık. Şimdi de İbn Hacer'in Aynî hakkındaki intihal iddialarına kısaca değinelim.

Aynî yukarıda görüldüğü gibi İbn Hacer'i üçüncü bir kaynaktan nakil yapmakla itham etmesine mukabil; İbn Hacer Aynî'nin bizzat kendi eserinden intihal yaptığını söyler. İbn Hacer'e göre Aynî, tamamen kendi eseri olan Fethu'l-Bârî'ye dayanmış-

tır. Bunun için de İntikâd'ın ilk sahifelerini Aynî'nin kendisinden yaptığını iddia ettiği misallere ayırmıştır. Hatta muarızın Umdeyi yazarken uzun süren inkıta süresini de, Aynî'nin Feth'e mutali olamamasına bağlar. Bu zaman zarfında Feth'in nüshalarını elde edemediği için bir şey yazamadığını, ancak bu eserin bölümlerini elde ettikten sonra şerhini tekrar yazmaya başladığını iddia eder (72). Yine ona göre Aynî şerhini, bilhassa son dörtte birini kendi şerhinden intihallerle yazmıştır. Sadece kendi zamanınca muhatabının düştüğü hataları tenkid için naklederken nisbette bulunmuştur. Ayrıca Aynî, Feth'deki bilgilere, bazı ibarelerin i'rabı ve ravilerin isimlerinin okunuşundan başka bir ilave yapmamıştır. İbn Hacer bu iddialardan sonra şöyle der: «Ben bütün bu tenkidlerine cevap verseydim yarısının merdud oyduğunu kesin olarak gösterebilirdim. Fakat buna zamanım yok» (73).

İbn Hacer'in, intihal iddiaları dolayısıyla Aynî'ye sinirlendiğine de şahid oluyoruz. Bir vesile ile (74) İbn Hacer yine şöyle der: «... Kim mezkur bâba bakar ve iki şârihin izahlarını kıyaslarsa, kendinden önce yaşamış, gece uykularını terkederek, bedenini bitkin düşüren bir şârihin sözlerine ve tefsirlerine kaseden bu zalimin durumunu anlar. Bu tavrına hayret doğrusu! Şöyle ki, ben sadece «Kim Allah rızası için bir mescid bina ederse...» hadisinin tahricini yapmak için bir ay çalıştım ve neticede başkalarının bulup toplayamadığı tarıkları topladım. Bu zalim de işte bana böyle kasediyor, hem de sürekli olarak... Şayet tenkid edilmeyecek bir konu olursa (kültü...) lafzıyla, sanki kendi ifadesi imiş gibi göstererek, kendinden önce yazılmış eserden yaptığı nakillerde susuyor. Fakat benim şerhimde her hangi bir hata görürse, ancak bu durumda kaynağına işaret ediyor» (75). Bu açıklamalardan sonra, «Allah mutlaka nurunu tamamlayacaktır» ve «Ya Rabbi! bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet» mealinde dualar eder.

Burada görüldüğü gibi İbn Hacer intihal iddialarını tekrar etmekle kalmıyor, Aynî'ye zalim sıfatını yakıştırıyor. Son cümlelerinden ise hatalarının gösterilmesinden çok rahatsız olduğu seziliyor.

İbn Hacer bunlardan başka şu ifadeleri de defalarca tekrarlar: «Bakın şu kendinden önceki kişinin sözlerini harfiyyen alıp, sonra da ona nisbet etmeden tekrarlayan adama!» (76), «Benim tefsirlerimi ve söylediklerimi aldı ve gece uykusuz kalan, bu uğur-

da yorulup bitkin düşen esas sahibine nisbet etmedi, kaynağını göstermedi. Bilakis onu tenkid etti ve onun ifadelerinden hoşlandı. Allah onun hesabını görendir» (77). «Bakınız şu herife! kendinden öncekinin sözünü alıyor, sonra da benim diyerek, kendisine nisbet ediyor» (78). Böylece İbn Hacer, Aynî'yi onun ifadeleri ile kendi ifadeleri arasında aynılık veya benzerlik olan hemen hemen her konuda, onu bu ve buna benzer lafızlarla intihal veya nakil yapmakla itham eder (79).

Yine İbn Hacer Aynî'yi bazen, lafızları değiştirerek kendisinden intihal yapmakla da itham eder (80).

Bir başka yerde de yine kendisinden intihal yaptığını, hatta sözlerini «doğrusu bizim söylediğimiz gibidir» ifadeleri ile bitirdiğini, sonra da «sonra da benim bahsettiğim ve Nevevî ile Kirmanî arasında cereyan eden bir tartışmayı benden almış, fakat bazı şeyleri hafız etmiş, böylece araştırmasını takviye etmiş»der (81). Fakat konular üzerinde bir inceleme yapıldığında, İbn Hacer'in bu ifadelerinin şüphe götürdüğü anlaşılmaktadır. Zira mezkur şarihlerin eserleri Aynî'nin de kaynakları arasında önemli bir yere sahiptirler. Namazı terkedenin küfrü ile ilgili olan bu tartışma, haliyle sadece İbn Hacer'i değil, elbette başkalarını da ilgilendirecektir.

Burada şu ilginç misali de zikrederim: Konu teşmit-ı atıs ile ilgilidir. Helada ve uygunsuz durumlarda aksıranın durumu ve bu kişiye mukabelede bulunma ile alakalıdır. Konunun işlenişi hemen hemen iki şerhte de aynıdır (82). İbn Hacer bu keyfiyete İntikad'da işaret ettikten sonra şunları söyler: «Kim Aynî'nin intihallerini anlamak veya öğrenmek isterse buraya baksın. Buraya bakarsa, Aynî'nin Feth'e olan hasedini de anlayabilir. Burada bu şahıs benim cümlelerimi, ifadelerimi aynen nakletmiştir. Öyle ki, ben Feth'de «ben dedim ki...» dediğim yerde, o da sanki kendi ifadesi imiş gibi, aynı kelimeleri tekrarlayarak intihal yapmıştır. Üstelik esas kaynağına da nisbet etmemiştir. Kitabının çoğu da zaten bu tarz üzeredir. Ben bu duruma İntikad'ın başlarında işaret ederek, üzerinde durdum. Bu sözlerimi tahkik etmek isteyen araştırmacı, her hangi bir bâbı onu şerhinden ve Feth'den karşılaştırsın. Bu durumda bu itirazcının kitabını yazarken, bir çok meseleyi Feth'den naklettiğini ve bunlara çok az şeyler ilave ettiğini anlar. Esasında ben onun kitabında yer verdiği bu tür fazla malumatı zikretmek isteseydim, bunu da yapa-

bilirdim. Çünkü bu ilmi ben ondan daha iyi bilirim. Fakat eseri uzatmamak ve tekrarlardan kaçınmak için bu metodu seçtim» (83).

Gerçekten İbn Hacer'in işaret ettiği bu konuda iki şerh arasında bir paralellik var. Zira mesele iki şerhde de altı şıkta incelenmiş. Şu kadar fark var ki, Aynî'nin bazı izahlarında hazifler göze çarpmaktadır. Böyle bir benzerliği fırsat bilen İbn Hacer-fırsat diyoruz, zira Aynî'nin ondan intihal yaptığına tam emin değiliz- durumu kendi lehine değerlendirerek, Aynî'nin eserinin çoğunun, hatta ufak tefek bazı ayrıntılar dışında, tamamen kendi eserinden intihal olduğunu söyleyecek kadar ileri gider. Fakat yukarıda naklettiğimiz İbn Hacer'in «Aynî sadece I'rab, luzumsuz kelime manalarını uzun uzun anlatma ve ravi isimlerinin tesbit ve zabtı konularına bolca yer vererek, eserini Feth'den daha geniş tutmuş» şeklindeki sözleri ile son açıklamalarını iki şerhin hacimleri açısından düşünürsek, bu iddia ve suçlamalarda en azından bir abartma olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz. Zira böyle bir kaç meselede fazla bilgi vermek dahi aradaki hacim farkını bu kadar artırmaz. Bilindiği gibi Aynî'nin şerhi Feth'den çok çok hacimlidir.

Bunun ötesinde, İbn Hacer'in bahsettiği intihaller, üçüncü bir kaynağa aid olması da pek uzak değildir. Çünkü bazı deliller bizi böyle bir düşünceye sevketmiştir. Her şeyden önce Aynî gibi bir allâme, sırf reddetmek için muhatab aldığı bir eserden ne için intihal yapsın? Aynı şehirde, aynı devirde yaşamış çağdaş kişiler olduğu halde, Aynî'nin, iddia edilen bu intihalleri yaparken, mutlaka birisin çıkıp, bunları tesbit edeceğini, hatta müellifinin bizzat muttalî olacağını düşünemeyecek kadar saf olduğunu zannetmiyoruz. Üstelik bu kadar ağır tenkid ve itirazlarda bulunduğu bir esere, kendisinin eserini okuyacak her kişinin müracaat etmesinin kaçınılmaz olduğunu, en az bizim kadar onun da düşünmüş oması pek fazla uzak bir ihtimal değildir. Üstelik yaptığı tenkidleri, bizzat iki eserden karşılaştırılsın diye ısrar da etmekte olduğu halde, böyle bir hırsızlığın bu şartlar altında kısa zamanda meydana çıkması kesindir. Belki şöyle olabilirdi. O, Aynî İbn Hacer'e böyle bir cephe almayıp, reddiyede bulunmadan bazı intihaller yapsaydı, İbn Hacer'in iddiası daha mantıklı ve hakikate yakın olurdu. Hatta hiç şüphe kalmazdı. Fakat emirlerin, sultanların ve büyük bir talebe topluluğunun iltifat ve rağbetine nail olmuş, hakkında medhiyeler yazılmış bir eseri, hem yerden yere

vrup tenkid ederken, öbür taraftan intihal yapmak bize pek mümkün görünmemektedir.

İntihal iddialarına konu olan izahlarda, üçüncü bir kaynağın olabileceğinden bahsettik. Evet, Aynî isim zikretmeden bir çok eserden nakiller yapmıştır (84). İbn Hacer'in de bu tür nisbetsiz kaynak kullandığını bizzat Aynî'nin tesbitlerinden anlıyoruz (85). Dolayısıyla ikisinin de üçüncü bir kaynağı kullanıp, nisbet etmemeleri imkan dahilindedir.

Bunun yanısıra İbn Hacer'in İntikad'da açıkladığı intihal iddiasını ilgilendiren konular büyük ölçüde her iki şerhede de gerek lafız ve gerekse mana yönünden benzemektedir. Öbür taraftan İbn Hacer, Aynî'nin nakil yaptığını iddia ettiği bazı konular onun iddiasını desteklememektedir. Mesela İbn Hacer, Buharî 2/iman, 19'da yer alan bir senedeki raviler hakkında bilgi verir ve isimlerini tesbit eder (86). Hatta bu talıkların kaynaklarını da verir. Aynî de aynı şeyleri değişik lafızlarla anlatır (87). Haliyle o da adeti üzere ravilerin isminin tam tesbitini, talıkların kaynağını vermiştir. Fakat İbn Hacer'den fazla olarak sened tenkidlerini karşılaştırmalı olarak ele almış ve daha geniş bilgilerle süslemiştir.

İşte İbn Hacer burada da Aynî'nin intihalde bulunduğunu, hatta kamilen bir varaklık bir konuyu kendisinden naklettiğini iddia eder. Kendisinin bu bilgileri elde etmek için ne kadar araştırdığını dile getirir (88). Halbuki İbn Hacer'in iddiası aleyhine, pek âlâ Aynî de kendisi çalışıp, bu bilgileri elde etmiş olabilir. Zira yapılacak şey aynı, metod da aynıdır.

İbn Hacer'in intihal konusundaki görüşlerini daha genişletip, misallerini çoğaltmak mümkündür. Zira o İntikad'da bu konuya diğer konulardan daha fazla yer vermiş, Aynî'nin şerhini, Feth'den nakil yaparak yazmaya çalıştığını ispatlamaya çalışmıştır. Burada şu hususa dikkat çekelim: Onun İntikad'ı Aynî'nin bütün itiraz ve tenkidlerinin cevabını ihtiva etmemektedir. İbn Hacer'in de bizzat ifade ettiği gibi (89), eserinin çok fazla bir hacme ulaşacağı ve uzun zaman alacağı için, sadece içinden, seçtiği konulara cevap vermiştir. Fakat şunu kesin olarak söyleyebiliriz: Aynî'nin şerhi ile kendi şerhi arasında en küçük bir lafız veya mana benzerliği bulduğu konularda Aynî'yi intihalcilikle suçlamıştır. Fakat yukarıdaki misallerde de görüldüğü gibi,

İbn Hacer'in intikal olarak nitelediği meselelerin veya izahların en azından hepsi intihal olmayıp, bazılarının Aynî'ye aid olması kuvvetle muhtemeldir.

b— Tahrif :

İbn Hacer, Aynî'nin bazı konularda kendi ifadelerini önce tahrif ettiğini, sonra da tenkid ettiğini iddia eder. Konu ile ilgili bir kaç misal verelim.

(es-Süm'a) kelimesi (9) : İbn Hacer bu kelimenin (es-Sem') dan müştak olduğunu söyler (91). Aynî de söz konusu kelimenin isim olduğunu hatırlatarak, «isim mastardan ıstikak olunmaz» der (92). İbn Hacer ise bu itiraza şöyle cevap verir: Gördüğün gibi ifadeyi tahrif etmiş, sonra da tenkid etmiştir (93). Aynî buradaki tahrifi (semea) kelimesini (es-Simâ')'a çevirerek yapmıştır. İbn Hacer burada fiilin mazisini söylediği halde, Aynî bunun yerine, belki de elindeki nüshadan kaynaklanan hata ile kelimenin masdarını yazmıştır.

«Yüzüğün kaşına yapılan nakış, üç satır halinde olabilir mi?» (94) babında Buharî (zâde Ahmed...) diyerek bir haber nakleder. İbn Hacer bu haberin sonundaki açıklamalarında, bu ziyadenin mevsul olduğunu söyler (95). Aynî ise haberin zahirinden ta'lik olduğunun anlaşıldığını açıklar (96). Bunun üzerine İbn Hacer yine Aynî'yi tahrifcilikle suçlar ve «Halbuki benden naklettiği bu ifadeleri ben, sadece Buharî'nin sözleri olarak zikretmişim. Hal böyle olduğu halde Aynî bu ifadeleri, diğer açıklamalardan ayırarak ve sırf tenkid için bunları kitabına almıştır. Şayet diğer açıklamaları da zikretseydi, şüphesiz bu haberin mevsul olduğu anlaşılırdı. İbn Salah ve ona tabi olanlara göre bu haber mevsuldür. Diğer bazı alimlere göre müallaktır. Bu itirazcı bir kaç yerde bu tür şeyleri nakletmiş ve bu nakilleri yaparken de hata etmiştir. Çünkü onu tenkid aşkı o kadar sarmış ki, bu hataları göremez olmuştur» (97) der.

Hakikaten Aynî burada da hataya düşmüş, İbn Hacer'in ifadelerini eksik nakletmiştir. Esas düştüğü hata ise (kâle) fiilinin failini İbn Hacer zannetmesinde olmuştur.

(Feşede) kelimesi: İbn Hacer bu kelimeyi hareketlerken sadece (bi'l-mu'ceme...) der (98). Aynî de buna «o, bu kelimeyi nokta ile harekeledi, -yani zal harfini noktalandığını kastediyorum-

diyerek, zannınca bunun hata olduğunu söyler (99). İbn Hacer bu tenkide cevap verirken Aynî'nin bu iradesinin tayininde isabet edemediğini, zira kendisinin bu cümlelerle, kelimedeki «şın» harfini kastedtiğini açıklar ve arkasından da şöyle der: «Şayet «zalı» kastedmiş olsaydım, Aynî'nin «zannederim ki, hatadır» sözü gerçekten hata olurdu (hata kesinleşirdi). Çünkü bu harf kati olarak noktasızdır» (100).

Görüldüğü gibi İbn Hacer'in her iki tarafa da çekilebilecek sözünü Aynî, normal olarak son harf için olduğuna hamlederek, bu anlayışında biraz da tereddütlü olduğunu ifadeleri ile açığa vurmuştur. İbn Hacer de bu açıklamalarının kelimenin son harfi için olmadığını, orta harfi için olduğunu izah edince, mesele halledilmiş oluyor.

(Anzeh) kelimesi : İbn Hacer, Hz. Peygamber'e def'i haceti sırasında su ile beraber götürüldüğü haber verilen bu şeyin, bazılarınca Rasûlullah'ın bu ihtiyacını giderirken örtündüğü bir elbise olarak anladıklarını anlatır. «Fakat bunda nazar vardır» diyerek, anze'nin kumaş cinsi bir şey olmadığını anlatır. Arkasından bu sopanın Hz. Peygamber'e niçin götürülmüş olabileceği üzerinde durur. Mesela yeri kazmak, çok uzaklara gittiği için def-i haceti sırasında vahşi hayvanlardan korunmak veya abdest alıp ondan sonra da namaz kılacağı için sütre olarak kullanmak, gibi ihtimaller üzerinde durur (101). Aynî de İbn Hacer'in ilk cümlesini alır ve daha sonra gelen itiraz ve açıklamalarını hiç nazarı dikkate almadan İbn Hacer'in «anze'yi» bir örtü olarak anladığını ve bu açıklamanın da manaya çok uzak olduğunu belirtir (102). İbn Hacer de Aynî'nin buradaki tavrına hayret ederek, kendisinin de tenkid ettiği bir cümleyi alıp, tenkidini hazfettiğini, sonra da ona teşnî'de bulunduğunu dile getirir (103).

Gerçekten İbn Hacer burada da haklıdır. Tesbiti doğrudur. Aynî burada belki ilk cümleyi görünce, acele ile arkasını okumadan, tenkide kalkışmış, neticede güç duruma düşmüştür. Burada zayıf da olsa bir ihtimal daha var. Belki ilk yazıldığında Feth'de son açıklamalar yoktu da, Aynî'nin itirazından sonra eklendi veya Aynî gerçekten tenkid aşkıyla konuyu çarpıttı. Fakat bu son ihtimaller biraz uzak görünüyor.

Burada verdiğimiz misallerden başka 9 yerde daha İbn Hacer Aynî'yi tahrif yapmakla suçlar. Bu iddialarda görülen ortak

nokta İbn Hacer'in, Aynî tarafından yapıldığını iddia ettiği tahriflerin bir kısmı nüsha farklılığından kaynaklanma ihtimali göze çarpmaktadır. Zira cümleden bir nefy edatının düşmesi manayı tamamen ters çevirmektedir. Diğer bir kısmı da Aynî'nin dik-katsizliğinden neşet edebileceği ihtimali düşünülebilir. Zira Aynî bazı konuların başını okumuş, konunun geri kalanını okumadan tenkide kalkışmıştır. Fakat son verdiğimiz misalde olduğu gibi kasıt ihtimali olan tahrifler de yok değildir. Fakat bunların sayısı, cildler dolusu şerhler içinde bir kaç geçmemektedir. Çünkü daha fazla olsaydı İbn Hacer bunları açığa çıkarır ve gereken cevabı verirdi.

c— Cevapsız Tenkidler :

Aynî şerhinde, İbn Hacer'i her vesile ile tenkid etmiştir. Buna mukabil İbn Hacer de İntikad'ı yazarak söz konusu itirazlarından bir kısmına cevap vermiştir. Fakat İntikadın tamamı bu itiraz ve tenkidlere reddiye değildir. Belki eserin üçte biri her iki şerhten alınan ve öylece cevapsız bırakılan konuları ihtiva etmektedir. İbn Hacer bu konuların cevabını okuyucunun insiyatifine bırakmış ve şöyle demiştir: «Faydasız yere zaman kaybetmemek ve bu reddiye'nin tekrarlarla uzayıp gitmesini önlemek için bu metodu uygun gördüm» (104).

İbn Hacer'in bu izahı konusunda insanın aklına bazı tereddütler geliyor. İlk planda izahı mantıklı gibi geliyor. Zira Umde'deki Aynî'nin tenkidlerinin hepsine cevap vermeye kalkışsaydı, elimizdeki intikad tahminen en az bir kaç misli artardı. Çünkü bir çok tartışma konusu sadece iki şerhden de nakledilip cevap verilmediği halde İntikad'ın hacmi 240 varaka ulaşmıştır.

Yapılan tenkidlerle, bu tenkidlere verilen cevapları, düzenlediğimiz fihristten bir değerlendirmesini yaptığımızda, dikkatimizi çeken husus şu oldu. İbn Hacer sened veya ravî konusunda yapılan bir tenkidi, pek az istisna dışında cevaplandırmadan geçmemiştir. Buna mukabil gramer ve kelime izahları konusunda çok az cevap vermeye çalışmıştır. Eserinin 70. varacağından sonra söz konusu ettiği fikhî tenkidlere mukabelede bulunmak yerine, belki de bu tür ihtilafları ihtilaf kitaplarına havele ederek, fikhî tartışmalara mümkün olduğu kadar cevap vermemeye çalışmıştır. Burada şu konunun altını çizerek hatırlatmakta fayda var: Bu söylenenlerin istisnaları da eserde yer almıştır.

İbn Hacer kendisine yapılan hücumlara, kendi ifadelerini de naklettiği halde, bazen hiç cevap vermeyip, takdiri ve değerlendirmeyi insaf sahibine bıraktığını açıkca ifade eder (105). Bazen de «denileni anlamayan birisi muhatab kabul edilemez» (106) diyerek hiç cevap vermez. Yine onun, Aynî'nin itirazlarını reddetmek için uğraşp, böyle bir şeyle meşgul olmak yerine, onun iddialarını nakletmenin yeterli olduğunu söylemekle iktifa ettiğine de şahid oluyoruz (107). Hatta ilimde, «Şeyhu'l-İslam» ünvanını almış ve Arap asıllı olan İbn Hacer gibi birisini, Aynî, kendisi Türk asıllı olduğu halde, zaman zaman Arapca'yı bilmemezlikle itham eder; öyle ki, bu ithamı haylice ağır olmasına rağmen onun bu tenkidlere hiç değinmediği olur (108).

Konunun başında da belirttiğimiz gibi, İbn Hacer Aynî'nin bir çok tenkidlerine cevap vermemektedir. Misallerden anladığımızı göre, bu tenkidlere cevap vermemesinin sebepleri arasında, bazı tenkidlerin cevaplarının kendince açık olması, yani bunları cevap vermeye değmeyecek kadar basit meseleler olarak görmesi veya okuyucunun takdirine bırakmasını sayabiliriz. Tabii ki, İntikad'a almadığı tenkidler bir tarafa (109), kitabına aldıklarından bile cevap veremeyeceği hatalarında susmayı tercih ettiği konular da mevcuttur.

Bu tartışma konularından başka bu iki Buharî şârihi arasındaki tartışma konuları arasında Buharî'nin tertibi, terceme -hadis münasebeti, terceme tefsiri, hadis usûlü, ravi-sened tenkidi, hadis tefsiri, gramer ve kelime izahları, fıkıh ve diğer hadisciler hakkındaki görüş ayrılıkları gibi konular da vardır. Biz bu konuları bir başka makale konusuna ayırarak, netice olarak şunları söyleyebiliriz: IX. hicrî asırda yaşamış ve o devrin ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Kahire'de yetişerek, ilime ve İslam kültürüne muhtelif eserleriyle hizmet etmiş olan İbn Hacer ve Aynî hayatlarında birbiriyle ilmî çatışma ve ihtilaf içinde bulunmuşlardır. Her ikisi de «velûd» müellif olduklarından bir çok sahada karşı karşıya gelmişlerse de, diğer sahalardaki rekabet, Buharî şerhlerindeki tartışmalarına nisbetle daha azdır. Onların esas mücadele ve tenkid sahaları Buharî şerhleri olmuştur.

İbn Hacer'in yazdığı şerhi, daha yazılırken elde eden Aynî, Umdetü'l-Kâri'yi kaleme alarak İbn Hacer'in küçük büyük demeden, kendisine göre hata kabul ettiği her meseleyi tenkid etmiştir. İbn Hacer de ilk önce Aynî'nin mukaddimesini, müstakil

bir eser yazarak tenkid etmiş, daha sonra da Aynî'nin kendisine yönelttiği bazı tenkidlerine cevap vererek büyük bir eseri de kaleme almıştır.

Bu tartışmalarda İbn Hacer Aynî'yi kendisinden intihal yaptığını iddia ederken, bilhassa birbirine karşı kullandıkları lafızlar ile ithamların, zaman zaman oldukça sertleşmesi de dikkat çekmektedir. Fakat İbn Hacer'in şerhi hadis tahriri açısından üstünlüğünü kabul ettirirken, Aynî'nin şerhi de, lafız ve cümlelerin güzelliği, eserin tertibi ve genişliği, mantıkî izahları ile kendisini kabul ettirmiştir. Şu tartışmalarda sözünü ettiğimiz özellikler daha da bariz olarak görülmektedir.

Öbür taraftan, İbn Hacer'in, Aynî tarafından kendisine yöneltilen tenkidlerin çok azında hatasını kabul ettiğini ve bazı hatalarında da ısrar etmiş olduğunu rahatlıkla anlamak mümkündür. Buna mukabil Aynî de İbn Hacer'i hak etmediği hatalarla itham etmiştir. Fakat o, kelime izahları ve Arap dili ile ilgili hususlarda, İbn Hacer'e yaptığı tenkidlerin büyük çoğunluğunda isabet etmiştir.

Bütün bunlardan şunu çıkarabiliriz: Bizim daima saygı ve hürmetle andığımız, bizden önceki alimlerimiz de birbirini tenkid etmekten çekinmemişler ve buldukları veya rastladıkları hataları görmemezlikten gelmemişlerdir. İlmî zihniyetin üstünlüğünü kabul ederek, tenkidsiz fikrin semeresiz ağaç olduğu fikrinden ayrılmamışlardır. Bunun için de bize düşen vazife onların açtığı bu yolda yürümek, haddimizi ve seviyemizi daima göz önünde bulundurmak şartıyla, ilim yolunda daha da ileri gitmektir. En azından okunacak eserlerin bilgileri mutlak hakikat olarak kabul etmek yerine, elde edilen bilgileri, fikirlerle mukayese ettikten ve tenkid süzgecinden geçirdikten sonra benimsemeliyiz. Bir ilim adamına yakışan da budur. Bilhassa bu iki şerhi mukayese ederek okunmalı ve İntikad'ı da bu arada unutmamalıyız (110).

Bize bu kadar kıymetli ve değerli eserler bırakan ve ilmî tenkidi şu veya bu sebeplerle devam ettiren bu iki alimimizi rahmetle ve hürmetle anıyoruz.

D İ P N O T L A R

1. Feth, I. 318; Aynî, I. 850-1; İntikad, 53a.
2. Feth, I. 229-230.
3. Aynî, I. 606.
4. İntikad, 48a-b.
5. Buharî, 4/vudu', 70.
6. Feth, I. 366.
7. Aynî, I. 944.
8. İntikad, 59b, 191a.
9. Feth, VI. 5.
10. Aynî, VI. 87.
11. İntikad, 40b-41a.
12. Aynî, V. 739; krş. Feth, V. 421.
13. İntikad, 128b-139a.
14. Feth, IV. 5, krş. Aynî, IV. 268; İntikad, 107a.
15. Buharî, 6/hayız, 1.
16. Feth, I. 415.
17. Aynî, II. 78-9.
18. İntikad, 64b.
19. Bilhassa Buharî'nin tercemelerdeki kasdı konuları ağırlık kazandığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. bkz. Feth, IV. 297; Aynî, IV. 721; İntikad 115b.
20. Buharî, 64/megazi, 29.
21. Feth, VIII. 396.
22. Kırmanî, XVI. 26. Aynî'nin dediği doğrudur.
23. Aynî, VIII. 242.
24. İntikad, 168b.
25. Buharî, 24/zekat, 54.
26. Feth, IV. 87.
27. Aynî, IV. 416.
28. İntikad, 109b.
29. Buharî, 30/savm, 11.
30. Feth, V. 21.
31. Aynî, V. 190.
32. İntikad, 123b.
33. Buharî, 10/ezan, 2.
34. Neseî, 7/ezan, 2 (Burada mesnâ mesnâ şeklinde); Ebu Davud, 2/salat, (merreateyni, merateyni şek).
35. Feth, II. 223.
36. Aynî, II. 626.
37. İntikad, 77b.
38. Feth, XII. 229.
39. Aynî, X. 143.
40. İntikad, 199 b. Elimizdeki Feth'in matbu nüshasında konu Aynî'nin dediği gibidir.
41. Feth, I. 309.
42. Aynî, I. 830.
43. İntikad, 52a.
44. Buharî, 64/megazi, 31.

45. Feth, VIII. 424.
46. Aynî, VIII. 260.
47. İntikad, 168b-169a. bkz. Feth, VI. 470; Aynî, VII. 29; İntikad, 154a.
48. Feth, XI. 134.
49. İntikad, 190a.
50. Aynî, IX. 446.
51. İntikad, 190a-b; krş. Kirmanî, I. 7.
52. Aynî, I. 79.
53. İntikad, 8b.
54. Aynî, I. 376. Hatta şerhinin büyük çoğunluğunu Kirmanî'den aktardığını iddia eder.
55. Buharî, 10/ezan, 29.
56. Feth, II. 226.
57. Aynî, II. 682.
58. İntikad, 77b-78a.
59. İntikad, 30b.
60. Aynî, I. 376. krş. İntikad, 29b-30a. İbn Hacer burada hiç cevap vermez, sadece iddiaları nakletmekle yetinir.
61. Buharî, 2/iman, 36.
62. Feth, I. 121-122.
63. Kirmanî, I. 191.
64. Aynî, I. 324.
65. İntikad, 26a-b.
66. Buharî, 4/vudu', 43.
67. Feth, I. 311.
68. Aynî, I. 835; krş. Kirmanî, III. 40.
69. İntikad, 52a.
70. Aynî, I. 210-1; krş. Feth, I. 83; Kirmanî, I. 122.
71. İntikad, 14a-b. Ayrıca bkz. Aynî, IX. 160; Feth, X. 213-4; intikad, 236b; Aynî, I. 257; Feth, I. 97; Kirmanî, I. 147...
72. İntikad, 1b-2b.
73. İntikad, 236b.
74. Aynî, II. 397; Feth, II. 91.
75. İntikad, 72a.
76. İntikad, 65b.
77. a.e., 65b.
78. a.e. 68a.
79. a.e. 233a. bkz. Feth, I. 75-76; Aynî, I. 188; intikad, 14a. Feth, I. 88-89; Aynî, I. 288-9; intikad, 18b. Feth, I. 329; Aynî, I. 871; intikad, 19a. Feth, I. 138-9; Aynî, I. 359; intikad, 28a-b...
80. İntikad, 14a. krş. Feth, I. 75-6; Aynî, I. 88.
81. İntikad, 18b; Feth, I. 82-83.
82. Feth, XIII. 227-228; Aynî, X. 468-9.
83. İntikad, 213b.
84. Sakallı, Talat, Aynî'nin Hadis Kültüründeki Yeri, basılmamış doktora tezi, 1987, s. 31.
85. Msl. bkz. Kirmanî, I. 147; Feth, I. 97; Aynî, I. 257. Ayrıca bkz. Aynî, bkz. Aynî, I. 324.
86. Feth, I. 88-9.

87. Aynî, I. 228-9.
88. İntikad, 18b.
89. a.e. 19b.
90. Buharî, 4/vudu', 36.
91. Feth, XIV. 120.
92. Aynî, X. 636.
93. İntikad, 221a.
94. Buharî, Libasi 55.
95. Feth, XII. 448.
96. Aynî, X. 276.
97. İntikad, 205b.
98. Feth, III. 323.
99. Aynî, III. 720.
100. İntikad, 96b.
101. Feth, I. 263.
102. Aynî, I. 723.
103. İntikad, 42a.
104. a.e. 1b.
105. a.e. 209a.
106. a.e., 125a.
107. a.e. 44b.
108. a.e., 111b. krş. Feth, IV. 196; Aynî, IV. 592; İntikad, 167a; Feth, VIII. 308; Aynî, VIII. 159...
109. Msl. bkz. Feth, VIII. 365; Feth, I. 100; Aynî, I. 267; Feth, I. 399; Aynî, II. 45.
110. Bu eseri ilk fırsatta tahkik ederek, ilim aleminin hizmetine sunmak niyetindeyiz.

K A Y N A K L A R

- Aynî**, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, Umdetü'l-Karî fi Şerhı Sahihü'l-Buharî, İstanbul, 1308.
- Buğye**, Suyutî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, Buğyetü'l-Vuât, el-Kahire, 1964.
- Buharî**, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1401/1981 (ofset).
- Dav'**, es-Sehavî, Muhammed b. Abdirrahman, ed-Dav'u'l-Lâmî'li Ehli'l-Kar-ni't-Tâsi', el-Kahire, 1355.
- Feth**, İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalanî, Fethu'l-Barî fi Şerhı Sahihü'l-Buharî, Beyrut, ts.
- Fevâid**, Abdü'l-Hayy el-Leknevî, el-Fevâidü'l-Behiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye, Beyrut, ts.
- Hatiboğlu**, M. Said, Hz. Aişe'nin Hadis Tenkidciliği, AÜİF. Dergisi Ankara (1973).
- Hüsni'l-Muhadara**, es-Suyutî, Hüsni'l-Muhadara fi Ahbar-ı Mısır ve'lKahire, Mısır, ts.
- İntikad**, İbn Hacer, İntikadü'l-İ'tirad, Mektebetü'l-Esed, 790.
- Kirmanî**, Sahihü'l-Buharî bi Şerhü'l-Kirmanî, el-Kahire, ts.
- Tibr**, es-Sehavî, et-Tibrü'l-Mesbûk fi Zeyli's-Süluk, İfrençiyeye, 1896.
- Kütüb-i Tis'a**,